

notavit optime Hilarius, lib. 9, de Trinitate, et D. Thomas, 1 part., quæst. 33, et consentiunt reliqui scholastici.

9. *Productionem ad intra non esse ex nihilo.* — In tertio argumento objicitur alia imperfectio quæ est, esse ex nihilo, vel ex compositione actus et potentiae. Utrumque autem excluditur ex eodem principio posito. Nam cum per hujusmodi processionem communicetur personæ productæ eadem substantia producentis, necesse est, ut persona producta non sit ex nihilo, sed ex substantia producentis. Et ita hæc est communis locutio Sanctorum, *Filius est ex substantia Patris*, quam substantiam intelligunt, nomine, *Uteri* significari in illo Psalm. 109: *Ex utero ante luciferum genui te.* Ut exponit Concilium Hispalense. Et Fulgentius ad objectiones Arianorum. Et simili modo loquitur de persona Spiritus sancti Justinus Martyr, in expositione Fidei, Cyrillus autem, in dicto lib. 5, Thesauri, cap. 5, utitur hac locutione, *Filius est ab substantia Patris.* Sed illa particula *ab*, est æquivoca, et potest denotare habitudinem efficientis, et ideo non est simpliciter usurpanda, sed pie exponenda, quod D. Thomas, 1 part., quæst. 41, etiam censuit de hac locutione, *Filius est de substantia Patris*, de qua iterum infra dicemus. Ita ergo excluditur illa imperfectio, *ex nihilo.* Nec sequitur alia de compositione, quia illa substantia, ex qua dicitur esse talis processio, non se habet, ut potentia, neque ut pars naturæ, sed ut purissimus actus, qui est tota natura et essentia rei productæ in re ipsa, non distincta a personali ejus proprietate, ut postea videbimus.

10. Atque ex his facile est, excludere ab hoc ordine productionum omnes alias imperfectiones, quæ inveniuntur in productionibus creaturarum, quales sunt esse cum aliqua mutatione, cum novitate essendi et cum aliqua possibilitate amittendi esse. Nam hæc imperfectiones et similes oriuntur ex eo, quod per talem productionem imperfectum esse communicatur, et consequenter modo imperfecto et cum dependentia. Illud autem esse, quod per productionem ad intra communicatur in Deo est omnino immutabile, et ideo in productione illa nulla potest esse umbra mutationis, nec novitas, aut finis essendi. Hinc optime Damascenus, lib. 4, de Fide, cap. 8, loquens in particulari de Filii productione dicit: *Impium esse in illa cogitare temporis initium, aut post Patrem Filii substantiam generari, quia ex ipsa Patris substantia astruimus Filii ge-*

nerationem. Et eadem ratio est de quacumque processione Dei ad intra. Est igitur de illius ratione, quod sit æterna et consequenter, quod sit ex absoluta necessitate, quod infra disputando specialius de actibus notionalibus latius dicemus.

CAPUT III.

FILIUM SECUNDAM TRINITATIS PERSONAM ESSE VERUM DEUM.

1. *Arii hæresis.* — Hoc loco explodenda a nobis est hæresis Arii, quæ licet fortasse fuerit illo antiquior, illi tamen specialiter tribuitur, quia illam amplificavit et pertinacius persuadere, ac fundare conatus est. Ille igitur, quamvis Filium appellaret Deum per quamdam excellentem participationem, negavit tamen esse vere et essentialiter Deum, aususque est absolute appellare creaturam. Dicebat enim esse factum ex nihilo, imo et temporalem, quamvis productum ante hunc mundum, imo aiebat, ad hunc finem Patrem illum creasse, ut per illum alia crearet. Unde etiam consequenter docebat, non verum Deum, sed hunc Filium fuisse Incarnatum, quamvis eum, non tantum in carne, sed etiam in propria natura diceret esse subjectum Patri et ad illum orasse, etiam ante Incarnationem, petendo ut sibi daret homines in hæreditatem. Hæc omnia sumuntur ex Athanasio, præsertim oratione 2 et 3, contra Arianos, et ex Cyrillo Alex., lib. 6, Thesauri, cap. 3, et lib. 10, cap. 2 et 9, et lib. 11, in Joannem, cap. 17, Epiphano, Hæresi, 69, Augustino, in 49, Theodoro, lib. 3, hæret. fabularum.

2. Arium postea secuti sunt Aetius et Eunomius, ut constat ex Nycephoro, lib. 9, c. 17, et lib. 11, cap. 11, et ex Basilio, libro contra Eunomium. Advertit autem Augustinus, libro 6, de Trinitate, cap. 1, licet Arius dixerit, Filium Dei non esse æternum, tamen sectatores ejus illum posuisse productum ex æternitate. Imo Maximinus Arianus etiam concedebat, esse productum ex substantia Patris, non tamen consubstantialem, ut colligitur ex eodem Augustino, libro contra Maximinum. Denique, post Concilium Nicenum etiam concedebant Ariani, Filium esse per omnia similem Patri, quomodo loquebantur, ut deciperent Catholicos, quod ex parte assecuti sunt in Concilio Ariminensi, semper enim negabant æqualitatem et consubstantialitatem, et ideo nolabant admittere illam vocem homousion, de qua plura infra libro quarto.

3. *Quid Origenes et Tertullianus senserint.* — De Origene controversia est, an hoc errore lapsus fuerit: illi enim tribuunt Augustinus, hæresi 43. Et Epiphanius, in epistol. ad Joannem Episcopum Hierosolymitanum, quæ etiam habetur inter epistolas Hieronymi, et ex sexagesima. Item Theophylactus Alex., lib. 2, Paschalis. Denique D. Thomas, 1 part., quæst. 34, art. 1, ad 1 Origenem vocat *fontem Arianorum.* Illum vero ab hac nota defendunt Pamphylus, in Apologia pro Origene, et Rufinus, lib. 1, Historiæ, et Socrates, lib. 6. Et quidem Athanasius, in epistola de decretis Nicenæ Synodi, Origenem adducit pro sententia Catholica, et ipse Origenes, lib. 1, Periarchon., cap. 2 et 3, non videtur male sentire. Super Joannem vero male loquitur, multi autem censent illa loca fuisse ab hæreticis depravata. Denique adhuc sub iudice lis est. Similis controversia esse solet de Tertulliano, propter quemdam librum de Trinitate illi olim attributum, sed constat illum librum non esse Tertulliani, sed Novatiani, et Tertullianum in libro contra Praxeam, recte de hoc mysterio scripsisse. Hæretici denique hujus temporis, præsertim in Transylvania hanc hæresim excitarunt cum omnibus Arii erroribus, ut videri potest in modernis auctoribus, præsertim Bellarmino, lib. 1, de Christo.

4. Fundamenta hujus erroris, quæ ex ratione sumi possunt, ex parte insinuata sunt, capite præcedenti et aliis superioribus, et latius dissolventur in libro quarto. Quæ vero sumebantur ex Scriptura, latissime tractantur a prædictis Patribus distincte vero et ordinate ab Idacio Claro, libro contra Varimandum in tomo quarto Bibliothecæ, brevius a Fulgentio, lib. ad objectiones Arianorum et optime a divo Thoma 4, contra Gentes, cap. 6 et 8. Ubi etiam advertit, errorem hunc ex Platonis philosophia manasse. Nos vero aliquas objectiones infra proponemus, illas præcipue, quæ ad Scripturam intelligendam nonnullam lucem afferre possint.

5. *Assertio catholica.* — Veritas igitur Catholica est, Filium secundam personam Trinitatis, esse verum Deum per essentiam, æque ac Patrem. Quæ veritas primo probanda est ex Scriptura, quod brevissime expediam, quia res est vulgarissima, et quia tam Patres citati, quam moderni doctores innumera testimonia congerunt et expendunt. Ut autem indifferenter afferamus testimonia, supponendum est, Verbum divinum et Filium Dei eandem esse personam, quod infra suo loco ostendemus. Item est sup-

ponendum hanc eandem personam esse Christum Dominum, quod probavi in 1 tom., 3 p., disp. 12. Hæc vero omnia sufficienter patent ex capite primo Joannis, ubi prius dicitur: *Verbum esse Deum, apud Deum*, et statim subditur: *Verbum caro factum est*, et postea subjungitur esse: *Unigenitum Patris.*

6. *Probatio ex Scriptura.* — Prima ergo probatio sumenda est absoluta et vera Dei appellatione: quam Scriptura tribuit Verbo, Filio et Christo. Quod ostendi potest primo ex veteri Testamento, ex illis nimirum locis, quibus prædictum fuit, Messiam fore verum Deum, quæ adduxi in primo dicto tomo, disp. 2, ubi etiam ostendi, Christum Dominum esse verum Messiam promissum. Quibus addere necesse est illud, Osee 1: *Salvabo eos in Domino Deo suo.* Item illud Jeremiæ 23: *Et hoc est nomen, quod vocabunt eum, Dominus Deus noster.* Cui consonat illud Isaïæ 9: *Et vocabitur Deus fortis*, et cap. 45: *Vere tu es Deus absconditus*, id est, Incarnatus, Psal. etiam 23. Christus vocatur *Rex gloriæ*, subditur vero: *Quis est iste Rex gloriæ?* Et respondetur: *Dominus fortis et potens, Dominus virtutum*, unde est celebris locus Ps. 109: *Dixit Dominus Domino meo.* Quem locum ad suam divinitatem et naturalem filiationem probandam adduxit Christus Matt. 22, nec Pharisei habuerunt, quod responderent. Recteque illud testimonium confirmant verba Sapientis Eccl. ult.: *Invocari Dominum Patrem Domini mei.* Denique sunt optima verba Job, cap. 19: *Credo quod Redemptor meus vivit*, et infra: *Videbo Deum salvatorem meum, quem oculi mei conspexerunt.*

7. Ex novo Testamento fere totum Evangelium Joannis adduci potest ad confirmandam hanc veritatem, imo propter hunc finem potissime fuisse conscriptum contra Ebionem, Cherintum et alios hæreticos, testantur Hieronymus, lib. de Scriptoribus Eccl. in Joanne, et Irenæus, lib. 3, q. 11, Epiphanius, hæresi 54, et expositores communiter in principio Evangelii Joannis. Idem probatur ex Epistola 1, ejusdem Joannis, præsertim ex ultimis verbis ejus, *ut simus in vero Filio ejus, hic est verus Deus.* Nam licet Erasmus illudere voluerit hoc testimonium, dicens, illud pronomen *hic* referri ad illud relativum *ejus*, quod proxime præcessit, atque ita designare personam Patris et non Filii; nihilominus Athanasius in disputatione cum Ario in Concilio Niceno, testimonium hoc vocat *Scriptam demonstrationem.* Neque ipsi Ariani ausi fuerunt negare, illud pronomen *hic* designare Filium, nam contextus id

requirit, et omnes interpretes ita semper exposuerunt, et in græco textu præcedentia verba ita ordinantur, et connectuntur sequentibus ut nullum dent locum tergiversationibus. Præterquam quod sola illa verba: *Ut simus in vero Filio ejus*, ad confirmandam veritatem sufficerent, ut statim dicam.

8. Præterea ex Paulo sunt innumera testimonia: illustrissimum est totum caput primum ad Hebræos: sunt etiam optima verba ad Rom. 9: *Qui est super omnia Deus benedictus in sæcula*, loquitur etiam aperte de CHRISTO, quidquid etiam Erasmus tergiversetur, contra expositores omnes. Item ad Titum 2: *Expectantes beatam spem, et adventum gloriæ magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi*. Quæ verba ita etiam dividit Erasmus, ut illam vocem *magnum Deum* referat ad Patrem. Sed contra omnes et ineptissime: non enim expectamus adventum Patris, sed Filii ad judicandum. Ideo enim vocavit Paulus, *adventum gloriæ*, ut significaret se loqui de secundo adventu, de quo Christus dixerat: *Cum venerit Filius hominis in sede majestatis suæ*, etc., Matt. 25. Denique facit illud ejusdem Pauli Act. 20: *Posuit vos Spiritus sanctus regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo*. Deus ergo ipse est, qui sanguine suo Ecclesiam redemit: ille autem est Filius.

9. *Occurritur evasionibus hæreticorum.* — Ad hæc testimonia variis modis conati sunt respondere et antiqui, et novi Ariani. Primo, negando aliqua illorum pertinere ad Scripturam canonicam. Sed neque hoc dicere de omnibus potuerunt, nec de aliquo, sine nova hæresi, præterquam quod hoc modo evertunt omnium auctoritatem, quia non est major ratio admittendi unum, quam alia. Secundo conati sunt ita interpretari, ut in eis, non sit sermo de Filio, sicut in aliquibus attigimus, sed neque hoc etiam ausi sunt dicere de omnibus. Unde etiam Erasmus (qui in hac parte suspectus est) fatetur illa verba Thomæ, Joan. 20: *Dominus meus et Deus meus*, ad Christum esse referenda et probare ejus divinitatem. Et præterea certissimum est, nullum ex dictis testimoniis posse ad aliam personam commode referri. Unde tertio convicti Ariani concedebant, Filium vocari in Scriptura Deum et magnum, et verum, nihilominus tamen dicebant esse æquivoce, vel analogice Deum et inferiorem Patre. Quibus sufficienter respondemus verbis Irenæi, lib. 3, contra hæreses, cap. 6: *Nunquam Dominus, vel Spiritus sanctus, vel Apostoli eum, qui non esset Deus, definitive et*

absolute Deum appellassent. Et sane merito: alias nobis occasionem dedissent et admittendi plures Deos, et tribuendi creaturæ amorem, et adorationem soli supremo Deo debitam. Accedit, quod si talis expositio admittatur, nihil possumus ex Scriptura probare: nec de Patre ipso, quod sit verus Deus.

10. Ultra hæc vero, tribuuntur in Scriptura Christo Domino illa attributa, quæ satis declarant, propriissime vocari Deum summum et per essentiam. Solus enim hic Deus solet in Scriptura *Altissimus* vocari, juxta id Ps. 82: *Tu solus altissimus super omnem terram*, et tamen hæc appellatio Christo tribuitur Lucæ 1. Idem est de illa *Rex regum et Dominus dominantium*, quæ solius summi Dei propria est, ut dicitur 1, ad Tim. 6, et tamen Christus ita appellatur Apoc. 17, et in Epist. Judæ vocatur *Dominator Dominus*. Unde etiam omnipotentia illi tribuitur Joan. 5, et immensitas Baruch 3, et æternitas Joan. 1 et 10, Micheæ 5, et sæpe alias. Ex quo æternitatis attributo sæpe colligunt Patres divinitatem Verbi, vel quia supponunt secundum fidem nullam creaturam esse æternam, vel certe quia loquuntur de æternitate propria et per essentiam, quæ requirit omnimodam immutabilitatem, quæ etiam Filio tribuitur ad Hebr. 1, *ibi, Tu autem idem ipse es*. Ubi etiam dicitur, Filium adorari ab angelis, adoratione utique soli Deo debita, ut ex Ps. 96, etiam colligitur. Alia duo principalia argumenta, quæ sumuntur ex filiatione et ex æqualitate, remittimus in propria loca, infra tractanda.

11. *Ex conciliis probatio.* — Ultimo adjungere possumus definitionem Ecclesiæ, quia ita est frequens, ut uno verbo concludi possit. Nam fere omnes Pontifices antiquiores Concilio Niceno in suis Epistolis decretalibus hanc fidem docuerunt. Quam expressius et proprius ac definitis verbis postea tradidit Concilium Nicenum 1. Quod secuta sunt omnia generalia, usque ad Florentinum et Tridentinum, et ex provincialibus præcipue Toletana, et inter ea maxime sextum, et undecimum, et Bracharense 1, et Hispalense 2. Patres omitto, quia sufficiunt insinuati, et quia passim inveniuntur integra eorum opera ad hanc veritatem confirmandam. Ratio autem hic non est alia, præter eas congruentias, quæ in fine libri primi adductæ sunt. Theologica autem ratio optima sumitur ex mysterio Incarnationis. Nam ut dixit Leo papa, si Redemptor noster non esset verus Deus, non attulisset remedium, perfectum, videlicet et efficax, imo, ut probatiores

theologi volunt, nec potuisset sibi unire hypostatice alienam naturam.

CAPUT IV.

RESPONDETUR ARGUMENTIS HÆRETICORUM CONTRA VERAM FILII DIVINITATEM.

1. Contra demonstratam veritatem Catholicam objiciebant primo Ariani verba illa Joannis 17: *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti, Jesum Christum*, et illa 1, ad Tim. 6: *Usque ad adventum Domini nostri Jesu Christi, quem suis temporibus ostendet beatus et solus potens Rex Regum et Dominus Dominantium*. Ex quibus verbis colligebant, solam personam Patris esse verum Deum.

2. *Particula exclusiva quomodo interpretanda.* — Ad hanc objectionem respondent imprimis omnes antiqui Patres, illam particulam *solum*, poni ad excludendos falsos Deos, non vero ad excludendas alias Trinitatis personas. Ita respondent Athanasius, in illa disputatione cum Ario, et Nazianzenus, orat. 4 de Theologia, Basilius, 4, contra Eunomium, Cyprianus, in exhortatione ad martyres, et cæteri omnes. Hoc autem duplici modo potest verificari. Unus est, ut illa vel similia verba non intelligantur de Patre, sed de tota Trinitate. Hunc exponendi modum indicavit Augustinus, lib. 6, de Trinitate, c. 9, et quadrat optime in posterius testimonium Pauli, tum quia ibi nulla facta erat mentio de Patre: tum etiam quia tota Trinitas suo tempore ostendit Christum in gloria, tota ergo Trinitas est, quæ dicitur *solum Deus potens*. Ad aliud vero testimonium non ita commode aptatur illa expositio, quia illa sunt verba Christi loquentis ad Patrem suum, quæ appellatio est propria Primæ personæ, comparatione Christi.

3. Alio ergo modo intelliguntur similia verba de persona Patris: verificantur autem, quia sensus est, illum esse verum atque unicum Deum. Unde est advertendum, illam particulam *solum*, non esse ibi adverbium, sed nomen, nec conjungi cum subjecto seu pronomine, *te*, sed cum nomine, *Deum*, et ideo in vulgata latina merito interponitur virgula, in græco vero additur articulus *του*, ut sensus sit: *Ut cognoscant te, illum solum ac verum Deum*, et ita excluduntur tantum falsi dii, ut citati Patres notarunt. Quia licet Filius et Spiritus sanctus non sint Pater, sunt unicus Deus cum Patre: ac proinde sunt ille solus ac verus Deus, qui est

Pater. Addunt subinde iidem Sancti Patres, ibi potius conjungi Filium cum Patre in illa sola ac vera Deitate, cum additur: *et quem misisti Jesum Christum*. Quod notavit Athanasius, disp. cum Ario in Concilio Niceno, et lib. de Incarnatione Christi, prope finem: insinuat Cyprianus, lib. 2, contra Judæos, quatenus ex hoc loco probat Christi divinitatem. Et Ambrosius, lib. 5, de Fide, cap. 2. Qui adjungit optimam probationem, scilicet, quia Filius est etiam vita æterna (scilicet objectiva), simul cum Patre, ut in eodem loco significatur, et ideo potius inde probatur ejus divinitas. Quod egregie confirmatur ex Epist. 1, Joannis, c. 5, ubi de Filio dicitur: *Hic verus Deus et vita æterna*.

4. Ultimo addit Augustinus 3, libro contra Maximinum, cap. 13, etiamsi de Patre diceretur, ipsum solum esse Deum, particula, *solum*, exclusive sumpta, non propterea fore excludendum Filium aut Spiritum sanctum, quia sub Patre intelligitur Filius, sine quo esse non potest, et consequenter etiam Spiritus, qui est nexus amborum. Insinuans, hic habere locum regulam dialecticorum, exclusivam non excludere concomitantia. Quod tamen magis explicans D. Thomas, 1 part., quæst. 31, art. 4, dicit, illam locutionem esse veram, *si excludat aliud*, non vero, *si excludat alium*. Unde, quia in rigore videtur magis excludere suppositum quam naturam: addit D. Thomas illam locutionem in illa significatione exclusiva non esse usurpandam: sed, ubi inventa fuerit, pie explicandam. Quam doctrinam habet etiam Alensis, 1 part., quæst. 65, memb. 3, Scotus, Durandus et alii in 1, dist. 21.

5. *Particula nemo exponitur.* — Et juxta hæc exponuntur nonnulla alia Scripturæ loca similia vel æquivalentia. Primus est Matth. 11: *Nemo novit Filium, nisi Pater*. Constat enim non excludi Filium a cognitione sui ipsius. Sicut cum additur: *Neque Patrem quis novit, nisi Filius*: non negatur, quin Pater seipsum cognoscat, quod explicare non fuit necesse, quia per se notum erat, ut notavit Augustinus, loco proxime citato, et divus Thomas 4, contra Gentes, capite 8. Alius locus, eodem modo intelligendus est Matth. 24: *De illa hora nemo scit, neque angeli, nisi solus Pater*. Sed in hoc testimonio orta est peculiaris difficultas ex Marco, capite 13, quia expresse addidit illam particulam, *neque Filius*. Sed illa ab aliquibus Patribus exponitur de Filio ut homine. At vero etiam Christus ut homo non potest dici nescire, quia ignoret. Oportet ergo exponere, illud peculiariter dictum esse, quia mysterium illud